

УДК 343.851

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.39.12>

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Івашко Сергій Володимирович,

orcid.org/0000-0003-2547-9276

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-
виконавчого та кримінального права
(Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна)

У статті автор зазначає, що протягом 2024 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зареєстровано біля 40 кримінальних проваджень щодо співробітників установ виконання покарань. Переважна більшість кримінальних правопорушень була вчинена з використанням службового становища, при цьому правопорушення мали ознаки корупційних діянь, що і обумовило актуальність дослідження.

Проведені автором дослідження вказують на те, що сучасні реалії запобігання вчинення кримінальних правопорушень в установах виконання покарань, як засудженими, так і персоналом повинні ґрунтуватись на трьох основних компонентах: фізичній, процедурній та динамічній безпеці. Проте основним компонентом саме динамічної безпеки є персонал установ кримінально-виконавчої системи, який повинен застосовувати свої знання та обізнаність з метою створення безпечного середовища в установах виконання покарань.

На переконання автора статті питання соціального та матеріального забезпечення пенітенціарного персоналу, як головного компонента запобігання службової злочинності, в тому числі і корупційних правопорушень у кримінально-виконавчій системі, потребує більш детального законодавчого врегулювання в оновленому пенітенціарному законодавстві.

Автор вказує, що саме в оновленому пенітенціарному законодавстві повинні бути передбачені такі компоненти економічного запобігання: належне грошове забезпечення пенітенціарного персоналу, врегульований робочий час та час відпочинку, який повинен відповідати трудовому законодавству України; повинна бути встановлена заборона знаходження на службі понаднормово без додаткової матеріальної винагороди; медичне забезпечення працівників пенітенціарних установ, закріплене право пенітенціарного персоналу на санітарно-курортне лікування; житлове забезпечення пенітенціарного персоналу, надання пільгових кредитів на придбання власного житла або надання компенсації на належне їм жила приміщення; безкоштовний проїзд всіма видами транспорту загального користування (залізничним, морським, річковим, також міським електротранспортом, у тому числі метрополітеном) та автобусами (маршрутним таксі); належне пенсійне забезпечення, встановлення пільгової вислуги років та відповідної грошової винагороди.

Ключові слова: ДКВС України, запобігання, злочинність, корупційне кримінальне правопорушення, корупція, кримінально-виконавча система України, установа виконання покарань, персонал, безпека, матеріальний та правовий захист, засуджений.

ECONOMIC THEORY OF PREVENTING CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENSES IN THE CRIMINAL ENFORCEMENT SYSTEM OF UKRAINE

Ivashko Serhii Volodymyrovych,
orcid.org/0000-0003-2547-9276
Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor,
Head of the Department of Criminal
Enforcement and Criminal Law
(Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine)

In the article, the author notes that during 2024, about 40 criminal proceedings involving employees of penitentiary institutions were registered in the Unified Register of Pre-Trial Investigations. The overwhelming majority of criminal offenses were committed through the abuse of official position, and the offenses bore signs of corruption-related acts, which determined the relevance of the study.

The research conducted by the author indicates that modern realities of preventing criminal offenses in penitentiary institutions—both by convicted persons and by staff—should be based on three main components: physical, procedural, and dynamic security. However, the key component of dynamic security is the personnel of the criminal enforcement system institutions, who must apply their knowledge and awareness in order to create a safe environment in penitentiary institutions.

According to the author, the issues of social and material support of penitentiary personnel, as the main component of preventing official crime, including corruption-related offenses in the criminal enforcement system, require more detailed legislative regulation in updated penitentiary legislation.

The author emphasizes that the updated penitentiary legislation should provide for the following components of economic prevention: adequate remuneration of penitentiary personnel; regulated working hours and rest time in compliance with the labor legislation of Ukraine; a prohibition on overtime service without additional material compensation; medical care for employees of penitentiary institutions; the *закреплене* right of penitentiary personnel to health resort and sanatorium treatment; housing provision for penitentiary personnel, including the provision of preferential loans for the purchase of private housing or compensation for housing to which they are entitled; free travel on all types of public transport (railway, sea, river, as well as urban electric transport, including the metro) and buses (route taxis); proper pension provision, the establishment of preferential length of service, and corresponding monetary benefits.

Key words: State Criminal Enforcement Service of Ukraine, prevention, crime, corruption-related criminal offense, corruption, criminal enforcement system of Ukraine, penitentiary institution, personnel, security, material and legal protection, convicted person.

Актуальність. Проведений автором статті аналіз судової практики щодо покарання співробітників кримінально-виконавчої системи вказує, що питання рівня (стану) службової (корупційної) злочинності в установах кримінально-виконавчої системи України є доволі актуальним. Так, упродовж 2024 року було ініційовано реєстрацію біля 40 кримінальних проваджень щодо співробітників установ виконання покарань. Переважна більшість кримінальних правопорушень були вчинені з використанням службового становища, мали ознаки корупційних кримінальних правопорушень. Слід зауважити, що суб'єктом корупційних кримінальних правопорушень може бути

будь-який службовець сфери управління кримінально-виконавчої системи України, що використовує надані йому права та повноваження з метою отримання неправомірної вигоди, тобто ці співробітники, фактично, перебувають на державній службі. Саме тому питання щодо запобігання вчинення ними кримінальних правопорушень під час виконання (та у зв'язку з виконанням) ними своїх повноважень, є актуальними та потребує підвищеної наукової уваги.

Теоретичним підґрунтям дослідження питання запобігання службовій злочинності, у тому числі кримінальних корупційних правопорушень, стали праці вітчизняних вчених, таких як: О. Бандурка, Ю. Баулін, І. Богатирьов, І. Боднар, О. Бусол, Р. Вереша, В. Голіна, І. Грабець, В. Глушков, Т. Денисова, О. Дудоров, О. Джу́жа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, М. Пузирьов, О. Кальман, О. Колб, О. Костенко, Т. Корнякова, О. Литвак, О. Литвинов, В. Лисенко, М. Мельник, О. Соколенко, В. Тацій О. Ткаченко та ін. Проте ґрунтового дослідження питань економічної теорії запобігання службовим злочинам (у тому числі і корупційним кримінальним правопорушенням) в кримінально-виконавчій системі, останнім часом не проводилось.

Мета статті. Визначення сучасних напрямів запобігання службовим злочинам (в тому числі і корупційним кримінальним правопорушенням) в кримінально-виконавчій системі України з використанням економічних засобів.

Виклад основного матеріалу. Проведені автором статті дослідження вказують на те, що сучасні реалії запобігання вчинення кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань, як засудженими, так і персоналом повинні ґрунтуватись на трьох основних компонентах: фізичній, процедурній та динамічній безпеці[1,2,3]. Проте основним компонентом динамічної безпеки є персонал установ кримінально-виконавчої системи, котрий повинен застосовувати свої знання та обізнаність з метою створення безпечного середовища в установах виконання покарань.

Аналізуючи міжнародні стандарти у сфері захисту прав засуджених слід вказати, що майже кожний документ вказує на те, що співробітники пенітенціарних установ повинні бути належним чином підібрані, підготовлені та вмотивовані. Так, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели) вказують (у параграфі 74), що адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечувати ретельний відбір персоналу всіх категорій, оскільки належне управління пенітенціарної установи залежить від їхньої доброчесності, гуманності, професійної спроможності та особистої придатності співробітників до роботи. Для досягнення вищевказаної мети відповідний персонал слід призначати на постійній основі як спеціалізованих працівників пенітенціарної установи, які мають статус державних службовців та повинні мати належне забезпечення[4]. Зазначене твердження міститься не тільки в документах загального характеру, а і в регіонального. Так «Європейські в'язничні правила» вказують, що персонал пенітенціарної установи повинен бути ретельно відібраний, належним чином навчений, матеріально вмотивований, повинен мати статус, який повинно поважати громадянське суспільство. Професійний тюремний персонал, зазвичай, призначається на постійній основі і має статус державної служби з гарантованою зайнятістю за умови гарної поведінки, ефективності, належного фізичного та психічного здоров'я та адекватного рівня освіти[5].

Слід також вказати, що цьому питанню приділяється увага не тільки міжнародними документами, а і Управлінню Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності. Так, в їх рекомендаціях з «Управління засудженими, які становлять підвищений ризик», вказано, що ув'язнені та засуджені можуть намагатися підкупом або маніпуляціями змушувати персонал установ виконання покарань придбати заборонені предмети, вироби та речовини за межами установи виконання покарань або

отримати особливі послуги чи привілеї і повноваження. Саме тому необхідно вжити заходів з навчання персоналу, як розпізнавати маніпуляції та протистояти ним. Також необхідно передбачити: створення системи відповідного матеріального забезпечення та належних умов праці; періодичну ротацію персоналу та заходи щодо забезпечення послідовності в підходах до управління – все це є ключовими чинниками мінімізації ризиків корупції та маніпуляцій з боку персоналу [6, с. 26].

У рекомендаціях «Довідник із питань забезпечення динамічної безпеки та збирання оперативної інформації у пенітенціарних установах» вказано, що протиправна та корупційна поведінка персоналу органів та установ виконання покарань кримінально-виконавчої системи України є неприйнятною. Вказані рекомендації передбачають, що співробітники не повинні вимагати або приймати будь-які подарунки, винагороди, вимагати привілейоване ставлення для себе або інших, зловживаючи своїми посадовими повноваженнями або використовувати їх з метою отримання благ матеріального та не матеріального характеру. Співробітники не повинні укладати ніякі майнові угоди з ув'язненими та засудженими, як під час перебування останніх в пенітенціарних установах, так і після звільнення, а також з їх друзями чи родичами, не приймати від них подарунків або послуг. Персонал не має права без належного дозволу доставляти в установу виконання покарань будь-які предмети для ув'язнених та засуджених. Також не можна, без належного дозволу, виносити предмети для осіб, які були звільнені з пенітенціарних установ, а також свідомо потурати таким діям. Крім того, співробітники пенітенціарних установ не повинні мати особистої зацікавленості, яка заважає або може заважати належному виконанню ними їх професійних обов'язків. Зокрема, йдеться про фінансові та ділові інтереси, а також будь-які особисті стосунки, які можуть скомпрометувати або сприйматися як такі, що компрометують їх під час виконання службових обов'язків. Про будь-який потенційний конфлікт інтересів співробітники повинні доводити до відома своїх керівників [7, с.35].

Враховуючи вимоги міжнародних документів у сфері захисту прав засуджених та методичних рекомендацій щодо їх застосування слід вказати, що останні передбачають собою необхідність у наявності системи, що створить умови, за якими належним чином підібраний та підготовлений персонал органів та установ виконання покарань буде виконувати свої функції, не маючи бажання та побоюючись вчиняти протиправні вчинки.

Дана позиція була сформована ще у 18 столітті. Відомий італійський філософ та юрист Чезаре Франческо Джузеппе Марія Гаспаре Мелькіорре Бальдассарре Антоніо Марчелліно Беккарія Бонесана в своїй відомій праці «Про злочин та покарання», вказує на вільну волю людини у вчинення нею певних вчинків (в тому числі і злочинів). Він вказав, що людина вчиняє злочини тому що вона бажає відчувати приємні відчуття, а не відчувати неприємних [8, с. 231].

Світова спільнота в умовах сьогодення схилиється до даної теорії і вважає, що найкращі методи запобігання злочинності це економічні. Людина не буде вчиняти злочин, як що їй це економічно не вигідно.

До подібних висновків прийшов відомий українській науковець Мандибур В. Поіменований науковець вказує, що головною умовою і найбільш дієвим напрямом може стати широке і системне застосування організаційно-економічних, економіко-правових, фінансово-кредитних заходів, систем і механізмів, що дозволять державі, з одного боку, попереджати, а з іншого – ефективно викорінювати різні прояви корупції та економічної злочинності. При цьому на перший план має вийти вирішення проблеми, пов'язаної з тим, «щоб чиновницька спільнота і пересічні громадяни не крали і не коїли інших економічних злочинів. В існуючій ситуації цілком

можливо і необхідно йти іншим, більш дієвим шляхом – використовуючи принцип «від зворотного», тобто слід сформулювати таку систему економічних, організаційних і правових умов і заходів, за оптимальної взаємодії яких сама можливість корупційного привласнення взагалі стала би безглуздою [9, с. 271–272].

Для реалізації цієї мети необхідно забезпечити виконання трьох украї важливих завдань. По-перше, створити в суспільстві такі організаційно-фінансові та економіко-правові умови, які б не тільки максимально ускладнили, а краще – взагалі унеможливили сам акт корупційного підкупу, казнокрадства або різноманітних форм крадіжок чи проявів шахрайського здирництва.

По-друге, забезпечити такий стан економічного і соціального середовища, у якому брати хабарі, красти казенні кошти, здійснювати злочинні оборудки, розробляти кримінальні схеми з підриву економічної потуги держави було б не тільки не вигідно і небезпечно, а й узагалі абсолютно «економічно неможливо».

По-третє, створити необхідні умови і задіяти конкретні ефективні механізми для максимально повного «осушення» існуючих тіньових і кримінальних грошово-фінансових джерел, що сьогодні надійно живлять інститут корупційного підкупу [10, с. 79].

Слід вказати, що зазвичай у теорії запобігання службової та корупційної злочинності виділяють такі основні напрями: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; обмеження щодо одержання подарунків; запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб; врегулювання конфлікту інтересів; етика поведінки; фінансовий контроль; антикорупційна експертиза нормативно-правових актів; спеціальна перевірка осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; вимоги щодо прозорості та доступу до інформації; запобігання корупції у діяльності юридичної особи.

Безперечно, всі ці заходи зменшують рівень службової та корупційної злочинності в органах та установах кримінально-виконавчої системи України, проте, розробка і впровадження дієвих механізмів потребують широкого залучення ефективного пенітенціарного досвіду демократичних країн з розвинутою ринковою економікою. У цьому питанні слід використати досвід Сполучених Штатів Америки та Європейських країн, який базується саме на встановленні ефективного контролю за способом життя співробітників пенітенціарних органів та установ, їх матеріального забезпечення і соціального захисту. Його основу формують дослідження економічного стану забезпечення пенітенціарного персоналу, ефективного функціонування системи декларування їх доходів і витрат. Ця діяльність надасть можливість встановити необхідний рівень належного матеріального забезпечення та передбачити ті соціальні гарантії, які створять буфер детермінантам щодо вчинення службових, у тому числі і корупційних кримінальних правопорушень.

Сьогодні питання соціально-правового захисту працівників органів та установ виконання покарань регулюється ст.ст. 22, 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», згідно з якими елементами правового захисту є лише заборона розголошення в медіа просторі, в інтересах забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби та членів їхніх сімей, відомостей про місце проживання цих осіб.

Щодо соціального захисту, то тут передбачені неконкретні відсилочні норми до інших нормативно-правових актів. Умови грошового і матеріального забезпечення працівників органів та установ виконання покарань чітко не визначені,

лише вказується, що вони повинні бути достатніми для комплектування Державної кримінально-виконавчої служби України висококваліфікованим персоналом та повинні враховувати характер і умови служби чи роботи і стимулювати працівників в роботі[11].

На переконання автора статті, це є вкрай недостатнім і потребує більш детального врегулювання в оновленому пенітенціарному законодавстві, в якому повинні бути закріплені положення матеріального та соціального захисту пенітенціарного персоналу. Розглянемо їх більш детально.

Питання підготовки персоналу органів і установ пенітенціарної системи повинно бути закріплено в законодавстві та передбачати наявність прав і обов'язків здобувачів специфічної освіти та пенітенціарної служби з гарантіями як під час навчання, так і після закінчення навчального закладу зі специфічними умовами навчання.

Розмір грошового забезпечення пенітенціарного персоналу повинен бути чітко закріплений, мати градацію та тарифну сітку, відповідно до посад, та бути прив'язаним або до прожиткового мінімуму, або до мінімальної заробітної плати. Додаткова винагорода, яка може виплачуватись працівникам, не повинна перевищувати 5 – 10 відсотків загального грошового забезпечення. Повинно бути передбачено можливість перегляду тарифної сітки.

Робочий час та час відпочинку персоналу пенітенціарних установ повинен відповідати трудовому законодавству України. Повинна бути встановлена заборона знаходження на службі понаднормово без додаткової матеріальної винагороди. Контроль за даним питанням повинен бути безпосередньо покладений на курівництво органів та установ виконання покарань.

Медичне забезпечення працівників органів і установ пенітенціарної системи повинно передбачати безоплатний доступ до медичних послуг, та в разі неможливості їх надання відомчими медичними закладами, передбачати матеріальну компенсацію за їх надання в інших закладах охорони здоров'я. Повинне також бути закріплене право пенітенціарного персоналу на санітарно-курортне лікування.

Необхідною умовою економічного запобігання службовим кримінальним правопорушенням, у тому числі і з ознаками корупції, є житлове забезпечення пенітенціарного персоналу, надання пільгових кредитів на придбання власного житла або передбачати надання компенсації, за їх бажанням, грошовою компенсацією за належне їм жиле приміщення.

У пенітенціарному законодавстві доцільно передбачити забезпечення пенітенціарного персоналу безкоштовним проїздом всіма видами транспорту загального користування (залізничним, морським, річковим, також міським електротранспортом, у тому числі метрополітеном) та автобусами (маршрутним таксі).

Не менш важливим компонентом в економічному запобіганні службової та корупційної злочинності є пенсійне забезпечення персоналу пенітенціарної системи, встановлення пільгової вислуги років та відповідної грошової винагороди.

Висновки. У якості висновку слід вказати, що саме застосування економічних заходів запобігання службової та корупційної злочинності в органах та установах виконання покарань має стати підґрунтям державної пенітенціарної політики в умовах закінчення війни, що надасть можливість сформувати належно підготовлений та вмотивований пенітенціарний персонал, який зможе виконувати свої функції відповідно до міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених.

Список використаних джерел:

1. Боднар І. В., Кондратов Д. Ю., Кирієнко А. І. Види дозволених і заборонених предметів, виробів та речовин для використання засудженими в установах виконання покарань. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. №1(26) С. 68–77.
2. Боднар І. В., Кондратов Д. Ю., Кирієнко А. І. Окремі аспекти забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. № 2 (22), 2024. С. 7–15.
3. Івашко С. В., Лисиця О. Є., Єсипенко О. Г. Актуальні напрями реформування кримінально-виконавчого законодавства щодо створення безпечного середовища в установах виконання покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10, 2025. С. 256–259.
4. Крітоф Ш., Хубер А., Роуп О., Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих Мінімальних стандартних правил ООН поведінки з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>
5. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: міжнародний документ від 12.02.1987 р. оновлено 01.07 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text
6. Браянсон Ш., Атабай Т. Управління засудженими, які становлять підвищений ризик: посібник Відень: Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності, 2016. 161 с.
7. Бардзано П., Джаясекара Ш. Забезпечення динамічної безпеки та збирання оперативної інформації у пенітенціарних установах: довідник Відень: Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності, 2015. 100 с.
8. Панов М. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України*. 2014. № 9 С. 226–244.
9. Мандибура В. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2017. 488с.
10. Мандибура В. Умови і механізми дієвого запобігання корупції в Україні. *Економіка України*. № 10 (719) 2021. С. 67–91.
11. Про Державну кримінально-виконавчу службу: Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>

Дата надходження статті до редакції: 16.11.2025

Дата затвердження статті до друку: 08.12.2025

Дата публікації статті: 31.12.2025